

ОБСТАВИНИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВСТАНОВЛЕННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВА У СФЕРІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ТА БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

CIRCUMSTANCES TO BE ESTABLISHED DURING THE INVESTIGATION OF FRAUD IN THE FIELD OF VOLUNTARY AND CHARITABLE ACTIVITIES OR HUMANITARIAN AID

Титор Д.П., здобувач

Науково-дослідного інституту публічного права

Актуальність статті полягає в тому, що досудове розслідування є комплексним процесом, успіх якого залежить від ретельного встановлення всіх обставин, визначених у кримінально-процесуальному законі. Під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, слід також визначити ряд обставин, які підлягають встановленню. Метою статті є висвітлення обставин, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. У науковій статті наголошено, що досудове розслідування є комплексним процесом, успіх якого залежить від ретельного встановлення всіх обставин, визначених у кримінально-процесуальному законі. Під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, слід також визначити ряд обставин, які підлягають встановленню. Обставини, що підлягають встановленню у провадженнях про шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, визначають не лише кваліфікацію діяння, а й міру відповідальності винного. Правильне встановлення обставин, передбачених статтею 190 КК України, є ключовим для об'єктивної кваліфікації кримінального правопорушення та справедливого призначення покарання. Наукову статтю присвячено висвітленню питання обставин, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. Проаналізовано підходи вчених до цього поняття. На основі класифікацій обставин, що підлягають встановленню, наведено перелік обставин, що підлягають встановленню у кримінальному провадженні щодо шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги. Зроблено висновок, що обставини, що підлягають встановленню у провадженнях про шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, визначають не лише кваліфікацію діяння, а й міру відповідальності винного. Правильне встановлення обставин, передбачених статтею 190 КК України, є ключовим для об'єктивної кваліфікації кримінального правопорушення та справедливого призначення покарання.

Ключові слова: кримінальне провадження, обставини, що підлягають встановленню, розслідування, шахрайство, благодійність, волонтерство, гуманітарна допомога.

The relevance of the article lies in the fact that the pre-trial investigation is a complex process, the success of which depends on the careful establishment of all the circumstances specified in the Criminal Procedure Law. During the investigation of any criminal offense, including fraud in the field of voluntary and charitable activities or humanitarian aid, a number of circumstances to be established should also be determined. The purpose of the article is to highlight the circumstances to be established during the investigation of fraud in the field of volunteer and charitable activities or humanitarian aid. The scientific article emphasizes that the pre-trial investigation is a complex process, the success of which depends on the careful establishment of all the circumstances specified in the Criminal Procedure Law. During the investigation of any criminal offense, including fraud in the field of voluntary and charitable activities or humanitarian aid, a number of circumstances to be established should also be determined. Circumstances to be established in proceedings on fraud in the field of volunteer and charitable activities or humanitarian aid determine not only the qualification of the act, but also the degree of responsibility of the perpetrator. The correct establishment of the circumstances provided for by Article 190 of the Criminal Code of Ukraine is key to the objective qualification of a criminal offense and the fair imposition of punishment. The scientific article is dedicated to highlighting the issue of circumstances to be established during the investigation of fraud in the field of volunteer and charitable activities or humanitarian aid. The approaches of scientists to this concept are analyzed. Based on the classifications of circumstances to be established, a list of circumstances to be established in criminal proceedings regarding fraud in the field of volunteering and charitable activities or humanitarian aid is given. It was concluded that the circumstances to be established in fraud proceedings in the field of voluntary and charitable activities or humanitarian aid determine not only the qualification of the act, but also the degree of responsibility of the guilty party. The correct establishment of the circumstances provided for by Article 190 of the Criminal Code of Ukraine is key to the objective qualification of a criminal offense and the fair imposition of punishment.

Key words: criminal proceedings, circumstances to be established, investigation, fraud, charity, volunteering, humanitarian aid.

Постановка проблеми. Досудове розслідування є комплексним процесом, успіх якого залежить від ретельного встановлення всіх обставин, визначених у кримінально-процесуальному законі. Під час розслідування будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, слід також визначити ряд обставин, які підлягають встановленню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми свідчить, що питання обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях, досліджувалися низкою вчених: В. П. Бахніним, М. М. Єфімовим, В. С. Кузьмічовим, В. М. Плетенцем, М. В. Салтевським, С. М. Стахівським, Р. Л. Степанюком, К. О. Чаплинським, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітьком та ін. Натомість, питання щодо встановлення обставин, які підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благо-

дійної діяльності або гуманітарної допомоги, досліджені не повною мірою і потребують додаткового висвітлення.

Метою статті є висвітлення обставин, що підлягають встановленню під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги.

Основний зміст. Згідно ст. 91 КПК України, обставинами, що підлягають доказуванню, є: 1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення); 2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення; 3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; 4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну

відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; 5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання тощо.

Натомість, у кожному конкретному випадку може виникнути необхідність у встановленні й інших важливих у кримінальному провадженні обставин. Як справедливо наголошує В. В. Тищенко, у методиці розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень обставини, що підлягають встановленню, мають криміналістичне значення, оскільки зумовлюють кінцеві завдання розслідування, спрямовані слідчих версій, постановку проміжних завдань розслідування на його різних етапах і в різних слідчих ситуаціях [1, с. 208].

Підтримуючи позицію щодо доцільності виділення окремо обставин, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, А. Р. Антошак зазначає, що ними можна вважати систематизовані на основі норм кримінального та кримінального процесуального права фактичні дані, які як включаються у предмет доказування, так і виходять за його межі, невстановлення яких виключає повне та всебічне дослідження предмета доказування, оскільки це є необхідним для реалізації завдань кримінального провадження. Разом з тим, правильне визначення обсягу таких обставин у кожному конкретному кримінальному провадженні забезпечить повноту, цілеспрямованість та об'єктивність дослідження події злочину. Так, навмисне розширення предмета доказування може спричинити невинуватене затягування під час досудового розслідування і судового розгляду кримінального провадження. З іншого боку, недозволена обмеження обов'язково передбачає неповноту і навіть односторонність розслідування кримінального провадження [2, с. 96]. У цьому розрізі слід погодитися з Н. В. Павловою, що знання важливих обставин, які підлягають встановленню, дає можливість слідчому уникати непотрібних дій, обирати правильний, найбільш раціональний шлях дослідження, підвищувати тим самим ефективність слідства, економити час [3, с. 274].

Про розширений варіант обставин, що підлягають встановленню, наголошує й А. І. Кунтій. На його думку, перелік обставин, вказаних у ст. 91 КПК України, не враховує особливості різновидів і груп злочинів, змісту складу злочинів, різнобічних відомостей про особи злочинця і потерпілого, інших факторів. Тому формування обставин, що підлягають встановленню, зумовлено трьома чинниками: предметом доказування (ст. 91 КПК України), кримінально-правовою та криміналістичною характеристиками певного кримінального правопорушення. При цьому обставини, що підлягають доказуванню, відображені в нормах чинного КПК та є визначальними, базовими для всіх злочинних діянь без винятку, а також для криміналістичної методики розслідування, тому мають неабияке значення [4, с. 80].

Варто відзначити, що під час здійснення будь-якого кримінального провадження слідчому, прокуророві, судді та суду необхідно, насамперед, встановити наявність або відсутність події кримінального правопорушення, визначивши наявність неправомірного діяння, що має кримінально-правові наслідки. Водночас у кримінальному праві час, місце, спосіб та інші обставини вчинення злочину належать до факультативних ознак об'єктивної сторони злочину й враховують під час його кваліфікації та призначення покарання. Проте, якщо вони не мають кримінально-правового значення, їх слід доводити, оскільки без цього неможливо встановити, чи було власне діяння. Тому не можна вважати діяння встановленим, якщо невідоме ні місце, ні час, ні спосіб, ні інші обставини його вчинення [5, с. 118].

Відтак, пріоритетною обставиною, що підлягає встановленню, є подія шахрайства у сфері волонтерської

та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, де суттєвими елементами є місце та час вчинення кримінального правопорушення.

У матеріальному праві час, місце, спосіб та інші обставини вчинення діяння належать до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину, їх враховують під час кваліфікації злочину та призначення покарання особі, яка його вчинила. Проте у випадках, коли вони не мають кримінально-правового значення, їх необхідно доводити, оскільки без цього неможливо встановити, чи було власне діяння [6, с. 47]. Натомість, слід зазначити, що чітко вираженого місця вчинення шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги немає. Адже обманні дії можуть починатися в одному місці, а продовжуватися в іншому.

Важливо встановити також точний час учинення кожного з протиправних діянь, його тривалість, системність та періодичність. У зв'язку з цим з'ясуванням підлягає точний графік та режим роботи підприємства, установи, організації, змістовно вивчається службова документація, детально досліджуються письмові вказівки адміністрації, розпорядження, накази, графіки, плани, схеми та ін. Стосовно періодизації вчинення кримінального правопорушення слід зауважити, що місце і час настання негативних наслідків не завжди збігаються з просторово-часовою характеристикою [7, с. 122].

Якщо обставини, що стосуються події кримінального правопорушення, визнаються більшістю науковців, то інші групи обставин, які підлягають встановленню, розглядаються вченими дещо у різній інтерпретації.

Так, В. О. Малярова запропонувала таке коло обставин, що підлягають встановленню: обставини, пов'язані з подією злочину та іншими елементами об'єктивної сторони; обставини, пов'язані з об'єктом і предметом злочинного посягання, а також ті, що характеризують вид і розмір завданої ним шкоди; обставини, пов'язані із суб'єктом, суб'єктивною стороною та особою підозрюваного; обставини, що сприяли вчиненню злочину [8, с. 90].

На думку С. В. Самойленко, всі обставини, що підлягають встановленню, доцільно об'єднати у три групи: загальні (тобто ті, що стосуються події кримінального правопорушення); особисті (тобто ті, що стосуються відомостей про потерпілого та злочинця); додаткові (решта обставин, що мають значення для кримінального провадження): наявність причинного зв'язку між діями винних осіб та їх наслідками; виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання; обставини, що виключають кримінальну відповідальність чи є підставою для закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, а також обставини, що виключають факт вчинення підозрюваною особою іншого кримінального правопорушення [9, с. 357].

Разом із тим, доводячи, що найбільш доречно здійснювати групування таких обставин з урахуванням змішаного критерію, а саме – кримінального процесуального та криміналістичного, О. В. Пчеліна й В. О. Невядовський пропонують з'ясувати аж п'ять груп таких обставин: обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення; обставини, що характеризують особу правопорушника; обставини, що характеризують особу потерпілого; інші обставини, представлені обставинами, які: впливають на прийняття процесуальних рішень і вибір засобів доказування; пом'якшують та/чи обтяжують покарання; виключають кримінальну відповідальність; визначають вид і розмір завданої кримінальним правопорушенням шкоди [10, с. 380].

На основі аналізу наукових підходів та анкетування працівників, які розслідували шахрайство у сфері волон-

терської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, можна зробити висновок, що у таких провадженнях, окрім події кримінального правопорушення, підлягають встановленню наступні обставини: 1) пов'язані із особою підозрюваного (винуватість особи, мотив і умисел); 2) дані щодо предмету злочинного посягання, потерпілого, а також розміру завданої шкоди; 3) решта обставин.

Щодо обставин, що характеризують шахраїв, то необхідно встановити:

1) хто вчинив кримінальні правопорушення. Ця група обставин передбачає встановлення персональних даних особи (прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження і проживання), а також його належності до певних категорій осіб (службові особи, державні службовці, раніше судимі особи тощо);

2) чи вчинено злочин групою осіб чи ОЗУ; який їх персональний склад та роль кожного з учасників та тривалість участі. Чи всі залучені до злочинної діяльності особи були обізнані в злочинній (незаконній) меті її діяльності;

3) форма вини кожного з учасників злочинної діяльності в цілому щодо діяльності та щодо окремих її етапів;

4) основна мета та наявність корисного мотиву вчиненого [11].

Переходячи до необхідності встановлення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, форми вини, мотиву і мети, слід зауважити, що зміст вини обумовлений співвідношенням її інтелектуального і вольового моментів. У зв'язку із цим у кожному провадженні доказуванню підлягає ступінь усвідомлення особою особливостей об'єкта посягання, характеру вчинених нею діянь, наслідків інших об'єктивних ознак складу злочину та юридично значущих обставин, а також вольове ставлення до наслідків. Органи розслідування та суд повинні конкретно довести підозрюваному й іншим суб'єктам кримінального процесу, у чому саме виявився навмисний мотив, як було реалізовано злочинний намір, яка була мета злочину та форма вини [12].

Як показав аналіз судово-слідчої практики, шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги може вчинятися здебільшого у формі прямого умислу.

У контексті даної проблематики Н. В. Павлова влучно зауважує, щоб дійти висновку про наявність чи відсутність ознак шахрайства, необхідно точно знати, який був умисел у особи під час заволодіння чужим майном чи правом на нього. Тільки у такому разі можна правильно розмежувати цивільно-правовий делікт від шахрайства [13, с. 76]. При цьому, для встановлення ознак шахрайства необхідно з'ясувати, чи було заволодіння майном або правом на майно здійснено шляхом обману або зловживання довірою.

Під час розслідування шахрайства у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги слід ретельно досліджувати правовий статус суб'єктів, які задіяні у отриманні та просуванні гуманітарної допомоги, адже їх дії можуть бути злочинними на будь-якому етапі.

Слід зазначити, що нерідко до шахрайства можуть мати відношення волонтери та псевдоблагодійні фонди. Важливими обставинами, що підлягають встановленню, є наявність ознак, що свідчать про те, що організація, що діє під виглядом гуманітарного фонду, є шахрайською.

З метою встановлення таких ознак слід організацію чи фонд знайти за кодом ЄДРПОУ, подивитися соцмережі та соцмережі керівника, перевірити, чи звітує організація про свою діяльність і витрачені кошти.

Як показали матеріали кримінальних проваджень щодо шахрайств у сфері гуманітарної допомоги, ознаками, які можуть свідчити про те, що організація є шахрайською, можуть бути наступні: 1) організація не має офіційного веб-сайту або її веб-сайт не містить інформації про її діяльність, цілі та фінансову звітність; 2) організа-

ція має граматичні помилки або не відповідає офіційному стилю; 3) організація не має соцмереж або її соцмережі містять лише загальну інформацію; 4) керівник організації має погану репутацію або його соцмережі містять лише загальну інформацію; 5) організація не звітує про свою діяльність і витрачені кошти.

Варто зауважити, що волонтери обов'язково повинні залучати до роботи партнерські організації, представників органів місцевого самоврядування та засоби масової інформації, а також інформувати через соціальні мережі. У разі значних надходжень волонтери повинні реєструватися в Реєстрі волонтерів. Реєстр волонтерів фактично полегшує комунікацію з податковою та частково забезпечує від претензій щодо ухилення від сплати податків. Тобто для звільнення від оподаткування грошових надходжень на особисту картку особи, яка займається волонтерською діяльністю, фізична особа – волонтер має виконати обов'язкові умови: фізична особа має бути включена в Реєстр волонтерів, який ведеться Державною податковою службою України; кошти мають надходити не на будь-який рахунок фізичної особи, а виключно на той рахунок, інформація про який внесена до Реєстру волонтерів; отримані кошти мають бути фактично використані виключно на цілі, визначені в пп. 165.1.54 статті 165 Податкового кодексу України, або на документально підтверджені витрати благодійників, пов'язані з благодійною діяльністю; □ фізичній особі-волонтеру потрібно подати податкову декларацію про майновий стан і доходи до Державної податкової служби України, де вказати усі доходи, які фізична особа отримала як волонтер. Сума, яка була отримана на особисту картку для ведення волонтерської діяльності, вказується в розділі 3 Декларації, п.п. 11, 11.3. Зі свого боку Державна податкова служба може запитати у волонтера документальне підтвердження надходження і витрат коштів. Тому при внесенні до декларації волонтери, які займаються гуманітарною допомогою, повинні вказувати ті кошти, які можна підтвердити [14, с. 4].

Слід зауважити, що перелік документів, що мають вести волонтери для звітності у своїй роботі: наведено у посібнику «Гуманітарна допомога: документальне оформлення, бухгалтерський облік, звітування. Наставни для ОГС. – Київ: УНЦПД, 2022» внутрішній первинний документ (акт); акт розуккомплектування палети (партії) гуманітарної допомоги; акт приймання-передачі гуманітарної допомоги; накладна на внутрішнє переміщення гуманітарної допомоги; звіт про роздачу гуманітарної допомоги; відомість роздачі гуманітарної допомоги між набувачами; акт списання гуманітарної допомоги; акт комплектування палети (партії) гуманітарної допомоги. При видачі гуманітарної допомоги фізичним особам рекомендується у відомість про отримання гуманітарної допомоги включати: контактну інформацію набувачів, заяву/згоду на обробку персональних даних, ідентифікаційний код, документи, що підтверджують особу (копії). Звітність донору у кожного донора можуть бути власні вимоги до формування звіту про отримання і видачу гуманітарної допомоги, але основні вимоги наступні: накладні про отримання гуманітарної допомоги (їх готують донори та передають волонтерам); рішення про формування пакетів (що входить в один пакет допомоги: крупи, макарони, сіль цукор (їхня кількість); якщо цей список не затверджений, то волонтер визначає його самостійно; перелік населених пунктів, де буде роздаватися гуманітарна допомога; запрошення в соціальних мережах громади на отримання гуманітарної допомоги (це може зробити староста або соціальний працівник); список бенефіціарів (ППБ, посвідчення, контактний телефон, підтвердження, що пакет допомоги відповідає заявленому, та підпис); фото-, відеофіксація факту видачі гуманітарної допомоги; розміщення інформації в соціальних мережах про факт видачі гуманітарної допомоги [14, с. 4].

Отже, встановлення порушення нормативно-правових приписів, що регулюють виділення гуманітарної допомоги, є ключовим моментом для розслідування та доведення вини шахраїв. Як вже було раніше зазначено, шахрайські дії у сфері гуманітарної допомоги нерідко вчиняються шляхом застосування комп'ютерних технологій, також із застосуванням можливостей інтернет-банкінгу тощо.

При отриманні таких даних важливе місце займає аналіз перевірки вихідних даних, а саме:

- матеріали оперативно-розшукових підрозділів у яких повинні бути узагальнюючі дані про проведену оперативно-розшукову роботу з виявлення і документування фактів несанкціонованого втручання у ЕОМ та незаконного переказу грошових коштів;

- заява та письмове пояснення від потерпілої сторони про факт протиправної діяльності та заподіяної шкоди;

- письмові пояснення очевидців протиправних дій. Це можуть бути пояснення як представників банківської установи (головний бухгалтер банку, керівництво та працівники кредитного, валютного, розрахункового відділів, відділу інформаційно-програмного забезпечення), так і представників підприємницьких структур чи фізичних осіб з приводу встановлених порушень або інших обставин злочину;

- показання, що спростовують причетність окремих осіб до події злочину;

- документи (копії) від банківських установ, які є підтвердженням злочинних дій: 1) що були використані як засіб вчинення злочину; 2) що послугували засобом приховання злочину; 3) що є предметом злочину. Це можуть бути дійсні або підроблені розрахунково-банківські й інші документи, що відображають окремі банківські операції, рух грошей, платіжні доручення /вимоги/, виписки за поточними рахунками, аналіз руху грошей;

- тимчасово вилучена техніка (носії інформації – вінчестери, диски, флеш-накопичувачі, тощо), яка слугувала

знаряддям вчинення чи приховання злочину, або зберегла на собі сліди злочинних акцій;

- матеріали спеціальних перевірок. До вказаних матеріалів входять: акти документальних ревізій підрозділів фінансової інспекції України, довідки про проведені дослідження фахівцями в галузі бухгалтерського обліку, аудиту, фінансів та комп'ютерної техніки тощо;

- письмове пояснення особи (осіб), що підозрюються у вчиненні злочину про факти вчинення протиправних дій. Наявність пояснень забезпечує об'єктивність та неупередженість оцінки первинного матеріалу щодо наявності ознак злочину (або інших правопорушень). Ці пояснення можуть містити дані про інших співучасників, їх роль у протиправній діяльності;

- інші документи – це можуть бути запити до відповідних наглядових установ, звернення, листування, чорнові записи, рапорти про проведення оперативних та розшукових заходів, рішення судів у рамках цивільного або господарського провадження [15, с. 250].

Крім вищезазначених, слід також дослідити інші обставини кримінального правопорушення, такі як розмір шкоди, кваліфікуючі ознаки, обтяжуючі та пом'якшуючі обставини, підстави для закриття провадження або звільнення від відповідальності. Натомість, ці обставини витікають із попередніх обставин і залежать від того, яку позицію займає підозрюваний на досудовому розслідуванні, чи був раніше судимий, чи діяв у складі групи та ін.

Отже, обставини, що підлягають встановленню у провадженнях про шахрайство у сфері волонтерської та благодійної діяльності або гуманітарної допомоги, визначають не лише кваліфікацію діяння, а й міру відповідальності винного. Правильне встановлення обставин, передбачених статтею 190 КК України, є ключовим для об'єктивної кваліфікації кримінального правопорушення та справедливого призначення покарання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тищенко В.В. Корисливо-насильницькі злочини: криміналістичний аналіз. Одеса: Юридична література, 2002. 360 с.
2. Антошак А. Р. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування привласнення, розтрати або заволодіння майном, шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. С. 95-98.
3. Павлова Н.В. Співвідношення понять «обставини, що підлягають встановленню» та «обставини, що підлягають доказуванню» у провадженнях щодо шахрайства. Актуальні проблеми кримінального процесу та криміналістики: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 29 жовт. 2021 р.). Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2021. С. 273-275.
4. Кунтій А.І. Методика розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 227 с.
5. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. / А. О. Ляш, С. М. Стахівський; за наук. ред. Ю. М. Грошевого. Київ: Ун-т «Україна», 2006. С. 118.
6. Галаган В. І., Саліхова І. Ю. Встановлення події кримінального правопорушення як обставини, яка підлягає показуванню у кримінальному провадженні: монографія. Київ, 2017. 198 с.
7. Безгинський Ю. С. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з порушенням правил безпеки на підприємствах вугільної промисловості. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 120-126.
8. Малярова В. О. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3(62). С. 88-97.
9. Самойленко С.В. Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування провокації підкупу. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 353-357. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/66.pdf>
10. Пчеліна О.В., Невядовський В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час здійснення досудового розслідування резонансних кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 3. С. 376-381. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnpbpcjpcglclefindmkaj/https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/07/70.pdf>
11. Топорецька З.М. Особливості початку кримінального провадження та обставини, які підлягають встановленню при розслідуванні службової недбалості. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 1. С. 115-122.
12. Коваленко Є. Г. *Наукові засади кримінально-процесуального доказування*: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2011. С. 91-92.
13. Павлова Н.В. Особливості розслідування шахрайства, пов'язаного з відчуженням приватного житла: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Дніпроп. держ. ун-т внутрішніх справ. Дніпро, 2007. 223 с.
14. Як мають діяти волонтери для уникнення безпідставних звинувачень у зловживанні гуманітарною допомогою. <https://www.rpk.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/yak-diyaty-volonteram-dlya-unykennya-bezpidstavnyh-zvynuvachen.pdf>
15. Корнієнко В. В. Особливості початкового етапу розслідування фінансових шахрайств у банківській сфері. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування*: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 4 грудня 2015 р.). Харків: ХНУВС, 2015. С. 248-251.